

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	
Защо „Научна етика“?	9
Първа глава.	
Етиката като наука	33
Предметно поле на етиката.....	35
Структура на етическото познание.....	47
Основни етически категории.....	65
История на етиката.....	75
<i>Изкуството да бъдем щастливи</i>	90
Втора глава	
Приложното етическо познание	98
Структура и типология на приложното етическо познание.....	99
Приложната етика като методология за промяна.....	103
Видове приложни етики.....	106
<i>Приложната етика по света и у нас</i>	133
Глава трета	
Научна етика или етика в науката	137
Предметно поле на научната етика.....	139
Научен етос.....	152
Да бъдеш учен.....	164
Функции на научната етика.....	167
Що е то Етичен кодекс.....	170
<i>Какъв трябва да бъде университетът на първо място</i>	187

Четвърта глава

Етика в университета	195
Социални роли и видове научна етика.....	196
Университетски взаимоотношения и академичен етикет.....	197
Преподавателска етика.....	201
Преподаватели и студенти.....	205
<i>Етичен кодекс на УНСС</i>	214

Пета глава

Етично академично четене и писане	225
Етика в академичното четене.....	227
Етика в академичното писане.....	233
Как да се предпазя от преписване?.....	255
<i>Политика на УНСС за почтеност в академичното творчество</i>	267

Шеста глава

Изследователска етика	271
Изследователската етика – в името на Човека.....	272
Мерки срещу непочтеността в академичното творчество.....	283
<i>Човекът като главен обект на емпиричното социологическо изследване</i>	287

Заклучение

Научната етика – между Аз и Другия в науката	291
---	------------

Приложения	298
-------------------------	------------

Приложение 1.

<i>Учебна програма по дисциплината „Научна етика“</i>	298
---	-----

Приложение 2.

<i>Цитиране, позоваване и библиографско описание</i>	305
--	-----

Приложение 3.

<i>Проект за българска наука за морала</i>	311
--	-----

Цитирана и използвана литература	317
---	------------

Индекси

<i>Предметен индекс</i>	327
-------------------------------	-----

<i>Именен индекс</i>	330
----------------------------	-----

Въведение

ЗАЩО „НАУЧНА ЕТИКА“?

*Добре дошли, уважаеми колеги,
в Университета за национално и световно стопанство!*

Този учебник започва с приветствие, защото вероятно ще е един от първите, които ще отворите в бакалавърската си програма. Учебник е по „Научна етика“ – учебна дисциплина, която се изучава в първи семестър от обучението в бакалавърската ви програма в Университета за национално и световно стопанство. Дисциплината завършва със семестриален изпит, а наученото по нея помага в следването през всички останали семестри и в следващите две степени на висшето образование – магистър и доктор. Ето, затова смело предполагам, че ще се връщате към учебника, поне докато завършите университета.

Защо ще ви е нужно?

Защото сами избрахте да поемете по университетския път към познанието. Поздравявам ви за този избор!

Но знам, че пътят не е лек и за вас е непознат. Ще възникнат множество разнообразни въпроси, чиито отговори ще търсите, за да не се спънете в малките камъчета и да се подхлъзнете по нанадолнището на живота. Ще имате и още много учебници – във всяка дисциплина по няколко книги вече очакват вниманието ви. Те ще ви разказват тяхната приказка за науката, за структурата на познанието, за методологиите и методите за мислене.

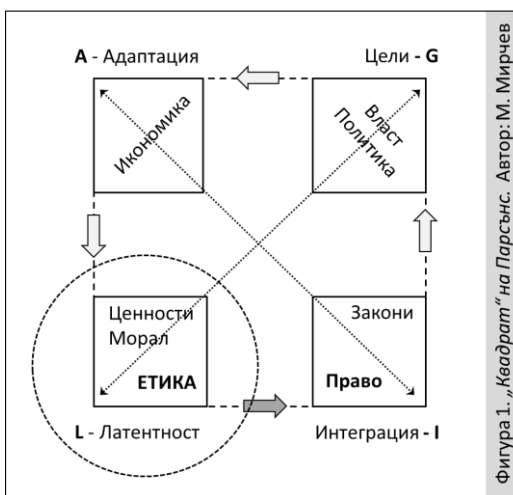
Освен овладяване на научното познание, университетският път, за да бъде извървян безаварийно, изисква от студентите да се справят добре и с човешките и институционални отношения в университета. Етиката се занимава именно с тези отношения, помагайки на хората да саморегулират чувствата, мислите, действията, поведението си съобразно рамката на възприетите морални норми, така че да успеят да съвместят себе си с другите, с

близките и по-далечни социални общности и мрежи, с обществото на хората тук, на земята – човешкото общество.

*Научната етика, като дял от етиката,
се фокусира върху саморегулирането на
човешките и институционални отношения
в системата на науката или,
както би казал френският социолог Пиер Бурдийо –
в научното поле, в което вие вече сте.*

Бурдийо разказва, че в човешкото общество има множество различни полета – икономическо и корпоративно поле, политическо поле, литературно поле, поле на културното производство, религиозно поле, академично и научно поле.¹ В тези полета има дейци – иначе казано хора, които се борят за придобиване на културен, икономически, социален, символен капитал. Колкото повече капитал получават, толкова по-висока става позицията им в полето. Тази борба не е хаотична, а е по предварително приети от дейците правила на играта в полето. Част от правилата са етични, т.е. отнасят се до саморегулацията на поведението на всеки от дейците спрямо възприетата в полето морална рамка. Друга част регулират отношенията в полето, налагайки еднаква правно-нормативна, законова основа.

Ако разгърнете научните трудове на друг социолог Толкът Парсънс, ще видите че етиката може да бъде отнесена към един от четирите функционални императива за устойчивост на социалните системи – *Латентност L*. Останалите три са: *Интеграция I*; *Цели G*; *Адаптация A*. Моделът за устойчивост на социалните системи е интерпретиран от Михаил Мирчев – Фигура 1. Представената тук схема визуализира така нар. *квадратен модел за устойчивост на обществото като система* по Парсънс. Видно е, че в него етиката се намира в долния ляв ъгъл, където с



Фигура 1. „Квадрат“ на Парсънс. Автор: М. Мирчев

¹ Бурдийо, Пиер. *Полета на духа*. С., „Изток-Запад“, 2012, с. 246-279.

ценностите и морала, с културата и обичая формира така нар. „*Латентност L*“. В долния десен ъгъл са законите и правните норми, чрез които става възможна „*Интеграция I*“. Двата ъгъла са в двата края на основата на *квадратния модел за устойчивост на обществената система*. Това вероятно означава, че без етика и право няма как да се изгради обществена система, в която ние с вас да живеем и по-възможност – добре да живеем.

Ако разгледате модела, ще видите, че „*латентността*“ (етиката) е свързана по диагонал с „*целите*“, които обществото си поставя, (общественото управление и политиката), а „*интеграцията*“ (правото) с „*адаптацията*“ – обменът на блага с други обществени системи или още – икономиката. Диагоналите показват връзка, която е задължително да се осъществи, за да функционира обществения организъм.²

Очевидно, и неслучайно, а логически аргументирано, в основата на *квадратния модел* са етиката и правото. В гимназиалния курс по философия от VIII, XIX и X клас, вие сте изучавали основните на етиката и правото. Припомнете си въпросите, от които сте започнали да овладявате етичкото познание в училище – те са в раздела „*Етиката – наука за нравствеността и морала*“ на учебника за IX клас:

„Какво представлява моралът? Какви са корените на нашето разбиране за добро и зло? Живеем заедно с други хора – произтичат ли от това изисквания към нашето поведение и дейност? Държим на справедливо отношение към нас – какво обаче е справедливост? Какво е уважение? Как да живеем достойно?“³

Ето и въпросите, които отварят вратите към познанието за функциите на правото в организацията на човешкия обществен живот:

*„Възможно ли е в обществото да се създаде **порядък**, който да защитава **справедливостта**? Какво е **закон**, а право? Как е гарантирана **свободата на личността** и кой я защитава?“⁴*

Отговорът на тези въпроси води до закономерния извод, че правото може да е справедливо само ако е морално, а институциите на държавата – само ако са подчинени на такова право.

² Parsons, Talcott. *The Social System*. The Free Press, 1964. QR код №1
„*Квадратен модел*“ по Парсънс. Интерпретация на Михаил Мирчев.

³ Герчева-Несторова, Галя (и кол.) *Философия, IX кл. С.*, „Педагог-6“, 2018, с. 51, 57, 64.

⁴ Герчева-Несторова, Галя (и кол.) *Философия, X кл. С.*, „Педагог-6“, 2019, с. 152, 154, 158.



Тук, в университета и по-точно в този курс по „Научна етика“, ще задълбочим училищното етическо познание и ще прибавим към него практически приложими знания, компетентност и умения по приложноетическата дисциплина „Научната етика“. Етиката и в частност етиката в науката, научната етика или академичната етика са органично свързани със социологията и често съдържанието на учебника ще ви препраща в полето на социологическото познание.

Етика и социология

Връзката между етика и социология е обективна. И двете са науки, а всички науки са свързани, приличат си по своята вътрешна тризвенна структура, съставена от теоретично, методологическо и емпирично ниво. Етиката и социологията са обществени науки, т.е. изучават специфичен предмет в рамките на човешкото общество и човешката дейност като субект на всичко обществено. На методологическо ниво двете науки добре си партнират – социологията дава възможност за анализ на контекста, в който се развива етиката и етическата проблематика, например. Именно социалният контекст, анализиран чрез така нар. *контекстуална интелигентност*⁵, помага да разберем сърцевинната дълбочина на всеки социален факт, феномен, явление. Васил Проданов казва, че „една социология на развитие на българската етика би следвало да покаже в каква степен се формират съответните етически общности у нас с общо „твърдо ядро“ от идеи и съответния „защитен пояс“⁶, т.е. социологията изследва, обяснява и доизяснява етиката и етическото.

⁵ За *контекстуална интелигентност* говори Клаус Шваб в „Четвъртата индустриална революция“ (Виж: „Цитирана и използвана литература“).

Контекстуалната интелигентност, като форма на *множествената интелигентност* (Гарднър, Хауърд. *Множество интелигентности*. С., „Изток-Запад“, 2014), е съществено значима за разбирането и обяснението на човека и обществото, за уменията на човека да отсее фалшивото от истинското, на което днес в блатото от фалшиви новини, плетениците от конспиративни теории, в общата рамка на постистината е особено важно. Контекстуално интелигентен е **мислещият човек** и още по-точно – **свободно мислещият гражданин**, а не просто *добре информираният*. „Добре информираният гражданин“ е социологическо есе на Алфред Шютц, публикувано в „Чужденецът“ – библиографско описание в „Цитирана и използвана литература“.

⁶ Проданов, Васил. Трите морални епохи на България и съдбата на българската етика, възплътени в жизнения път на един етик (Любомир Драмалиев). В: *Ново време*, бр. 1/2014.

Връзката между двете науки е и историческа. Историята на двете научни школи – етическата и социологическата, у нас се развива паралелно във времето, при това в условия на институционален диалог и съвместяване, подсилен от личните колегиални и приятелски отношения между българските етици и социолози. Научните школи, т.е. колегиални научни общности, в двете дисциплини се зараждат и установяват през 60-80-те години на XX век у нас.⁷ Има тези, според които е пресилено да се говори за българска социологическа школа или българска етическа школа, но въз основа на познатите ми научни факти в полето на двете дисциплини намирам проби в тяхната аргументация. Едва ли школите са работили безпроблемно. За някои етически проблеми в тях и тук ще стане въпрос. Но по-съществено е, че тяхната колективност и общностност са надделели и извели българската социология и етика на световно равнище.

Ето само два факта:

- ☉ Социологически – през 1970 г. във Варна се провежда VII Световен конгрес по социология, организиран от Международната социологическа асоциация на тема: „Съвременни и бъдещи общества. Прогнози и социално планиране“. (VII ISA World Congress of Sociology “Contemporary and Future Societies. Prediction and Social Planning” – сканирайте **QR код №2** вдясно за повече информация). Асоциацията организира световни социологически конгреси през четири години от 1949 г. Последният досега е в Мелбърн, 2023 г;
- ☉ Етически – през 1973 г., отново във Варна се провежда XV Световен философски конгрес. През 70-те на XX век българските етици са домакини на форуми на ЮНЕСКО „Международна конференция за толерантността“ и „Международна конференция „Биология и етика“.⁸



⁷ Историята на българската социологическа школа е представена в: Михайлов, Стоян. *Социологията в България след Втората световна война*. С., „М-8-М“, 2003. Също и: Неделчева, Таня, Димитър Цацов. *Екзистенциална история на социологията в България* (от 50-те до края на 60-те години на XX в.). С., „Авангард Прима“, 2021.

За етическата школа у нас прочетете: Маринова, Емилия. Етиката в България като споделено академично пространство. В: *Етически изследвания*, бр. 6, кн. 1/2021.

⁸ Проданов, Васил. Цит. съч.

Междудисциплинарната връзка между етика и социология може да бъде в помощ на университетското обучение на социолози и етици, но и на икономисти, политолози и дипломати, пиари и журналисти. От една страна, тя развива така нар. *контекстуална интелигентност*, от друга – именно в сечението на конкретното общество се формират понятията за добро и зло, за свобода и дълг, за добродетелност и нравственост, които се и разбират именно в призмата на конкретното общество. Ето защо предлагам да продължим социологически към етиката, но и етически към социологията. Най-напред анализирате себе си, защото във вас е началото.

Анализирайте себе си

Като начало на курса, направете си едно мисловно упражнение и анализирайте себе си през представения по-горе *квадратен макросоциологически модел*. Наричам макромодела на Толкът Парсънс „*квадратен*“, защото графичното му изображение, предложено от Михаил Мирчев, е в основната геометрична фигура – квадрат (Фигура 1, стр. 9). Квадратът символизира устойчивост, плурализъм на гледните точки, а теоретичният модел е модел за устойчивост на обществената система.

Погледнете модела, помислете за себе си – вие също сте система. Задайте си въпроса: какво на вас самите е необходимо, за да се самоизградите като устойчива система. Вероятно ще видите, че заложеното в модела е характерно и лично за вас, че може да служи не само за анализ и намиране на решение на обществени проблеми, но и на лични.

Нима вие не ориентирате поведението си от *латентни структури* – ценности, морал, обичаи, нрави, етика? Нима не търсите оптималния модус на вашата *интеграция* в околния жизнен свят? Нима не си поставяте *цели*, които са синхронни на вашите *ценности*? Нима не се *адаптирате към средата*, обменяйки вашите блага с тези на другите субекти?

Квадратният модел ще ви покаже, че етиката е в началото на всеки човешки и обществен процес. Тя е семето, от което се ражда или не се ражда житен клас. Семето, обаче, само по себе си не е достатъчно да даде плод. То трябва да попадне в подходяща среда, да бъде посято в плодородна почва. Средата сте **вие – вашето сърце и ум**.

В новозаветната притча за сеяча се разказва за четири вида среди, в които може да попадне плодородно семе. Те са: крайпътна ивица, камениста почва, трънливи плевели и добра почва. Библейският разказ казва, че небесните птици изкълват семената, които попадат върху първата среда – крайпътната ивица. Върху камениста почва семената поникват, но скоро слънцето ги изгаря, защото камъните не са им позволили да развият дълбоки корени. Семената покълват и сред трънаци, но много трябва да са силни, за да успеят да пораснат и плод да дадат. Най-добре се чувстват семената в добра почва – *едно дава тридесет, друго шейсет, трето сто плода* (Марк 4).⁹

Коя среда избирате да сте?

Ако сте *крайпътна*, то етиката ще мине покрай вас. По-добре от нищо е това – ще сте чули, че има нещо, което се нарича „етика“. Ако сте *каменисто място*, семето на етиката ще покълне в сърцето ви, но бързо ще я забравите при следващо предизвикателство. Ако сте *трънливи плевели*, то значи, че търсите и приемате етичното, но дори и без да искате, го задушавате в ежедневните си грижи. Най-добре е да сте *добра земя*. Земята „*ражда първом злак, после клас, след туй пълно зърно в класа*“ (Марк 4:28)¹⁰. Ако сте *добра земя*, то сигурно вече питате къде да намерите семена. Огледайте се, сигурно са наблизко, но не ги виждате. „*Същественото е невидимо за очите*“, казва *Малкият принц*. А дали се сетихте да потърсите в книгите?

⁹ В този университетски учебник по „Научна етика“ измеренията на етичното и конкретно на етиката в науката са търсени не само през призмата на етичното познание и познанието в областта на сродни обществени науки. Но също и през погледа на **богословието** като „*божествена наука*“, както я нарича българският патриарх Неофит в *Поздравителен адрес по повод стогодишнината от провеждането на първия факултетен съвет на Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“*, 10.03.2023.

В следващите страници ще срещнете откъси от Божието слово, оставени ни в свещените старо- и новозаветни книги на Библията. Библейските текстове, тъй като са не просто текстове от книги, а слово, вдъхновено от Бог и предадено ни чрез пророците, апостолите и светите отци на църквата, се цитират не в бележка под линия, както останалите научни произведения, а в самия текст на учебника. Ще ги видите в курсив – италик, следван от името на библейската книга, главата и конкретния цитиран стих в скоби. Тук конкретно става дума за слово, намиращо се в Новия Завет, по-точно в „От Марка свето Евангелие“, глава 4. Посочва се съкращение на заглавията на библейските книги.

¹⁰ Записът означава, че цитираното слово се намира в „От Марка свето Евангелие“ (Марк), глава 4, стих 28 (Марк 4:28).